

Joep van Gennip
en Karim Schelkens

LICHT IN HET DONKERE ZUIDEN

Een cultuurhistorisch
portret van de beginjaren
van de *Tilburgse*
universiteit

Boom – Amsterdam

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem
Verzorging binnenwerk: Peter Tychon

© 2024 Joep van Gennip en Karim Schelkens | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 9789024468478

NUR 680

www.boom.nl

Inhoud

<i>Inleiding</i> – De vragen van de jaren twintig	7
1 Een kantelend tijdperk	11
2 De kibbelende katholieken	23
3 Hendrik Moller en zijn Leergangen	43
4 Rector Thomas Goossens aan het roer	63
5 De broedertwist van Nijmegen en Tilburg	85
6 Houtskoolschets van een handelshogeschool	111
7 De kinderjaren van de universiteit	145
<i>Nawoord</i> – De mythe voorbij	187
Verantwoording en dank	191
Noten	193
Archieven	221
Literatuur	223
Over de auteurs	233
Beeldverantwoording	234
Personenregister	235

Inleiding

De vragen van de jaren twintig

Ze zijn ons bekend, de vragen die de jaren twintig kleuren. Toch sommen we er voor de vuist weg enkele op. Is een algemene vaccinatieplicht zinvol? Bestaat er nog ruimte voor het politieke midden? Waar liggen de grenzen van het liberale economisch denken, en moet ondernemerschap gestuurd worden vanuit waarden? Of, hoe dringen we ontmenselijking van de werkvloer door algoritmes terug? Net zo prangende vragen doemen op op andere terreinen, want hoe versterken we ons sociaal weefsel wanneer klassieke zingevingskaders verdampen? Zijn secularisatie en de gedachte van levensbeschouwelijke neutraliteit een zegen voor de moderne samenleving? Dienen universiteiten vooral lokale belangen of strekt hun opdracht van nature voorbij landsgrenzen?

Zo hedendaags als deze greep klinkt, zo oud zijn de vraagtekens. In het Tilburg van de jaren twintig van de vorige eeuw worstelde een startende generatie economiestudenten, docenten, professoren en rectoren als Thomas Goossens, Frans Weve en Han Kaag met dezelfde vragen. Wie ‘taylorism’ googelt, zal merken dat de calculerende omgang met werknemers van onze dagen een digitaal opgepoetste variant is van het taylorisme waar Jan de Quay zo’n honderd jaar geleden vragen bij stelde.¹ Zelfs antivaxers waren al van de partij. Rector Weve kon er zich in de krant *De Tijd* in 1928 danig over opwinden dat het pokkenvaccin belachelijk werd gemaakt.²

Genoeg historische vergelijkingen. Dit boek is een cultuurhistorische proeve die de wieg wil schetsen van een instelling die vandaag een kleine twintigduizend studenten verwelkomt, maar nog geen eeuw geleden begon met het bescheiden aantal van achtentwintig. Wat de lezer in handen heeft, is het resultaat van een speurtocht naar de wortels van de Rooms-Katholieke Handelshoogeschool die in het najaar van 1927 boven de doopvont werd gehouden.

Dit jaartal verraadt een eerste aanleiding voor dit boek. Noord-Brabants oudste universiteit beweegt zich met zekere tred richting haar eeuwfeest en bij zo'n gelegenheid past achteromkijken naar de pioniersdagen, om vanuit die herbronning de vragen van de toekomst te fileren. Er is nog een aanleiding. Niet zonder reden verwijst Tilburg University in haar huidige strategie op weg naar 2027 naar het inspirerende 'gedachtegoed van de "founders" van de handelshoogeschool'.³ Achter de achteloze meervoudsvorm schuilt voortschrijdend inzicht. Lange tijd herdacht Tilburg een enkele 'founding father', maar een breed net, uitgeworpen over een kleine veertig archiefcollecties in binnen- en buitenland, veranderde dat plaatje. Het verhaal van de aanloop en startperiode van de universiteit moest opnieuw worden verteld, met oog voor vergeeten gebeurtenissen en personages. De vijf figuren op het omslag van dit boek getuigen alvast van deze veranderende visie.

Ons relaas begint net voor de Eerste Wereldoorlog en doorloopt het daaropvolgende decennium, eindigend in het bewogen tijdperk waarin het Vaticaan de Lateraanse Verdragen ondertekende met Mussolini, de New Yorkse beurzen bloedrood kleurden en de Grote Depressie inzette. We nemen die lange aanloop om de betrokken personages neer te zetten in hun context en tijd, en om het complexe spel tussen de twee katholieke universiteiten die in de jaren twintig hun werkzaamheden aanvingen – de Nijmeegse in 1923 en de Tilburgse vier jaar later – in alle nuance in beeld te brengen. De keuze om rond de decenniumwisseling te eindigen, meer precies bij het eerste lustrum in 1932, is evenmin arbitrair. Hoewel de Nederlandse lezer spontaan de Tweede Wereldoorlog als scheidslijn zou verwachten, sluiten we aan bij recente geschiedkundige ontwikkelingen. Historici aarzelen steeds vaker om het interbellum neer te zetten als een tijdvak waarvan de contouren langs weerszijden uitgehouwen zijn door een wereldbrand die Europa in de as legde. Liever wordt het eerste decennium na de Grote Oorlog opgevat als een afzonderlijke fase die politiek, levensbeschouwelijk en cultureel fundamenteel verschilde van de jaren dertig. Mooie voorbeelden zijn studies als *Het tijdperk van de tovenaars* van Wolfram Eilenberger over de denkontwikkeling van Wittgenstein, Heidegger en Cassirer voorafgaand aan het filosofendebat in Davos in 1929, of de rijkgestoffeerde studie *De Weimarrepubliek* van de Leidse historicus Patrick Dassen.⁴

Er zijn legio andere redenen om de blik tot de *twenties* te beperken. Anachronisme en determinisme bijvoorbeeld, zijn klassieke en reële

valkuilen voor wie het verleden bestudeert, en dat geldt a fortiori voor de tijd tussen de wereldoorlogen. Het bewaren van een gezonde afstand van het zwarte magnetisme dat de Holocaust uitoefent op de beoordeling van wat en wie eraan voorafging is vitaal. Al te makkelijk lazten historici, journalisten en beleidsmakers in het handelen, spreken en denken van de generatie voor 1939 de donkere wolken van de jaren veertig. Dit mechanisme kleurde ook de blik waarmee universiteitshistorici de oorsprong van hun instellingen en de hoofdrolspelers daarachter bejegenden. Om die reden is het zinvol om opnieuw op dit eigen verleden te reflecteren.

Wat de Tilburgse universiteit betreft is de gangbare studie naar de eigen wortels al zo'n halve eeuw oud. Hoog tijd dus voor een frisse blik. In wat volgt stappen we met de lezer een tijds cabine in en herbeleven het boeiende, experimentele milieu van de jaren twintig om daar de veelstemmige generatie oprichters en studenten van de prille Tilburgse hogeschool en toekomstige universiteit te ontmoeten.

De Tilburgse Esplanade, september 2024
Joep van Gennip en Karim Schelkens

Een kantelend tijdperk

Het is voorjaar 1918 en in tal van katholieke dagbladen breekt een penningstrijd uit. Onderwerp van intense debatten in *De Tijd*, *De Maasbode* en het periodiek *De Beiaard* was de toekomst van het bijzonder onderwijs in het toenmalige koninkrijk.¹ Voor wie er zich rekenschap van geeft dat op dat moment de wereld in lichterlaaie stond, lijkt het een banale kwestie.

Zeventien miljoen militairen en burgers hadden toen al het leven gelaten, een aantal dat in het laatste oorlogsjaar nog drastisch zou oplopen. De *Kaiserschlacht* zond tal van nieuwe rekruten naar een vastgelopen frontlijn die zich uitstreckte van het West-Vlaamse Ieper tot Gallipoli aan de Dardanellen. Zoals wel vaker in de geschiedenis bepaalde een pandemie mee het verloop der gebeurtenissen. Niet veel later zou de Spaanse griep de troepen decimeren, eerst die van het Duitse Rijk en de centralen, vervolgens ook van de geallieerden. Dit was de bipolaire wereld aan de andere zijde van een Nederlandse rijksgrens die aan de zuidkant was afgezet met honderden kilometers elektrische hoogspanningsdraad. Het oorlogsdrama raakte Nederland niet direct territoriaal of militair, maar politiek, economisch en cultureel trok het conflict dusdanig diepe groeven in het zelfbewustzijn van een generatie dat de oprichting van twee katholieke universiteiten in de jaren twintig zich onmogelijk laat begrijpen zonder de Grote Oorlog.²

De natie kwam vanzelf in zwaar weer. Het land zat sinds 1914 in de tang tussen strijdende mogendheden, en het behoud van de neutraliteit, die het deelde met Zwitserland en Vaticaanstad, bleek een helse klus. Terwijl de Britten en Fransen alle handelslijnen met het keizerrijk wilden afsnoeren en de druk op de neutrale landen voortdurend opvoerden, trachtte Duitsland via met name de Rotterdamse haven maximale import te garanderen voor zijn steeds meer noodlijdende bevolking.³ In

Arbeiders aan het werk in de leerlooierij van de firma Pessers-Verbunt, ca. 1915.

Den Haag versterkte het buitenparlementaire kabinet van Pieter Cort van der Linden zijn toch al nauwlettend toezicht op de ondernemers middels de Nederlandsche Handel-Maatschappij, er kwam bescherming van de scheepvaart, en Hollandse handelaars zelf poogden hun positie te versterken door te investeren in overzeese trustfondsen bij de nieuwe opkomende macht, de Verenigde Staten van Amerika. Al bij al gaf dit het ondernemingsleven behoorlijke politieke zeggenschap, en daarvan profiteerde lang niet alleen de Randstad. Vaak bestuurlijk genegeerde en verpauperde provincies als Noord-Brabant en Limburg, vanouds territoriaal en cultureel sterker op Vlaanderen gericht dan op de Hollandse steden, verkeerden in een ambivalente positie. Enerzijds kreunden ze sinds 1914 onder de toestroom van tienduizenden oorlogsvluchtelingen, anderzijds zouden juist zij tegen het eind van de oorlog ook een economische hausse beleven.⁴

De vraag naar Brabants textiel nam hand over hand toe en de opbrengsten van de Limburgse steenkolenmijnen groeiden explosief. Recordprijzen op de markten luidden een nieuw tijdperk in. De modernise-